

KACPER ROSNER-LESZCZYŃSKI
Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego
<https://orcid.org/0000-0002-5464-6611>
rosner.leszczynski@gmail.com

Zdzisław Józef Kijas. 2021. *Dziesięć Panien Mądrych. Męczenniczki elżbietańskie*, Kraków: Wydawnictwo Bratni Zew, 192 s. ISBN 978-83-7485-402-3.

W 2021 r. na rynku wydawniczym ukazała się bardzo ciekawa publikacja. Jej autor – o. prof. Zdzisław Józef Kijas OFM – jest profesorem nauk teologicznych i nauczycielem akademickim. W swoich publikacjach niejednokrotnie poruszał tematykę związaną z historią (głównie XIX i XX w.), choć *gros* jego prac stanowią te poświęcone aspektom teologicznym. Tym razem autor zdecydował się na przybliżenie biografii 10 sióstr elżbietanek zamordowanych przez czerwonoarmistów w 1945 r. Sylwetki sióstr zostały już szczątkowo opisane w literaturze przedmiotu. Niemiecki czytelnik mógł zapoznać się z ich biogramami w kluczowej dla tego tematu, dwutomowej pozycji *Zeugen für Christus*¹ oraz w monografii autorstwa Thomasa Mengela². O losie męczenniczek zwięźle wzmiankował także ks. Johannes Kaps³. W polskojęzycznej literaturze przedmiotu życiorysy sióstr dobrze opisane zostały w *Leksykonie duchowieństwa represjonowanego*⁴,

¹ Helmut Moll. 2019. *Zeugen für Christus. Das deutsche Martyrologium des 20. Jahrhunderts*. T. 1–2. Paderborn: Schöningh.

² Thomas Mengel. 1986. *Das Schicksal der schlesischen Frauenklöster während des Dritten Reiches und 1945/46*. Köln: Böhlau.

³ Johannes Kaps. 1950. *Vom Sterben schlesischer Priester 1945–1946. Ein Ausschnitt aus der schlesischen Passion*. München: Verlag der kirchlichen Hilfsstelle; Johannes Kaps. 1952–1953. *Die Tragödie Schlesiens 1945–1946 in Dokumenten unter besonderer Berücksichtigung des Erzbistums Breslau*. München: Christ Unterwegs Verlag.

⁴ Jerzy Myszor. 2002–2006. *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1939–1989*. T. 1–3. Warszawa: Verbinum.

w pracach ks. Andrzeja Hanicha⁵ oraz w osobnej publikacji *Wierne miłości do końca...*⁶.

Recenzowaną pracę otwiera krótkie *Wprowadzenie* (s. 7–9) pióra s. M. Samueli Werbińskiej CSSE, *Wstęp* (s. 11–13) oraz rozdział wprowadzający: *O męczeństwie* (s. 15–20). Główną część publikacji stanowią biogramy 10 siostr, ułożone zgodnie z chronologią dat ich śmierci (s. 22–177). Nie wydaje się zasadne omawianie każdego rozdziału z osobna. Recenzent ograniczy się zatem jedynie do kilku ogólnych przemyśleń. Na uwagę zasługuje wybrana przez autora forma dyskursu, w której przeplata on relacje (np. te przechowywane w Archiwum Prowincji Niemieckiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Berlinie) z formami przypominającymi beletrystykę. Tekst o takim charakterze ma przesłanie moralizatorskie, kształcące i popularyzujące, nie podlega jednak rygorowi naukowemu (co niezaprzeczalnie było czytelną intencją autora).

W publikacji autor przedstawił życiorysy dziesięciu zakonnice. Są to: s. M. Edelburgis Kubitzki, s. M. Rosaria Schilling, s. M. Adela Schramm, s. M. Sabina Thienel, s. M. Adelheidis Töpfer, s. M. Melusja Rybka, s. M. Sapientia Heymann, s. M. Felicitas Ellmerer, s. M. Acutina Goldberg i s. M. Paschalis Jahn (zgodnie z kolejnością w publikacji). Już na początku Zdzisław Kijas formułuje trafne spostrzeżenie:

Gwałty dokonywane przez żołnierzy sowieckich to szczególnie bolesna karta tamtego czasu. Morderstwa i gwałty były nie tylko ekscesami rozwydrzonych żołnierzy, ale także elementem planowej polityki. Nie sposób jednoznacznie dowiedzieć, jak dalece zachowania te były tolerowane, a w jakim stopniu zwalczane przez oficerów (s. 24).

Niewątpliwie taka forma przemocy była jedną z najbardziej powszechnych i najbrutalniejszych, jaka mogła dotknąć kobiety u schyłku II wojny światowej. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Catherine Merridale, która uważa, że: „Gwałt (...) łączył w sobie pragnienie zemsty z chęcią zniszczenia”⁷. Autor *Dzie-*

⁵ Andrzej Hanich. 2009. *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945–1946*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego; Andrzej Hanich. 2009. *Martyrologium duchowieństwa Śląska Opolskiego w latach II wojny światowej*. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża.

⁶ Miriam Zajac i in. 2015. *Wierne miłości do końca. Służebnice Boże siostra M. Paschalis Jahn i IX towarzyszek. Amore fedele fino all'estremo. Treu in der Liebe bis zum Ende. Faithful in love until the end*. Roma: Casa Generalizia Suore di Sanata Elisabetta.

⁷ Catherine Merridale. 2009. *Wojna Iwana. Armia Czerwona 1939–1945*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 339. Por. Tomasz Kruszewski. 2016. *Gwałty na kobietach niemieckich w schyłkowym*

sięciu Panien Mądrych w przejmujący sposób ukazał reakcje sióstr, które dochowały wierności Bogu i przeciwstawiły się zbrodniczym czynom Armii Czerwonej na Śląsku. Zdzisław Kijas wspomina także: „Bardzo wielu księży straciło życie, stając w obronie wiernych – głównie próbując zapobiec gwałtom na kobietach” (s. 24). O liczbie księży, którzy wówczas zginęli, mogą świadczyć przywołane wcześniej monografie. Wielu kapłanów doczekało się zresztą osobnych studiów, niejednokrotnie o charakterze popularyzatorskim⁸.

Biogram każdej z męczenniczek stworzony został według podobnego schematu. Publikację wzbogacono wizerunkami elżbietanek, a podrozdziały rozpoczynają się cytatami osób duchownych oraz osób niekoniecznie związanych z omawianą problematyką, np. Margaret Thatcher (s. 23). W sposób skrótowy omówione zostały dzieje poszczególnych miejscowości związanych z siostrami, ze szczególnym uwzględnieniem 1945 r. Recenzowana pozycja korzysta z aparatu naukowego w formie przypisów bibliograficznych oraz objaśniających i choć nie są one wykorzystywane często, zasługują na wyróżnienie.

Do tekstu wkradło się kilka niejasności. Autor pisze, że: „12 stycznia 1945 r., (...) armia sowiecka ruszyła z impetem na zachód (...). Już 5 dni później wojska radzieckie zajęły pierwsze miasto górnośląskie – Lubliniec” (s. 23). Według zestawienia Bolesława Dolaty zajęcie Lublińca nastąpiło 19 stycznia 1945 r.⁹ Te informacje potwierdza także nowsza literatura przedmiotu¹⁰. Opisując życiorys s. M. Edelburgis (Julie Kubitzki, 1909–1945), autor podaje, że 20 lutego pomiędzy godz. 14.00 a 15.00 żołnierze wkroczyli na plebańię i napadli ukrywające się tam siostry (s. 32). Ks. Jerzy Myszor pisze, że już o godz. 10.30 s. Edelburgis została zastrzelona, a wraz z nią ranne zostały dwie inne siostry¹¹. Autor leksykonu opiera swoje twierdzenie na niemieckojęzycznych publikacjach¹². Zdzisław Kijas przy opisie tego wydarzenia powołuje się na „zeznania świadków” – prawdopodobnie chodzi o uwzględnioną w przypisie relację ks. Maxa Schuberta z 11 czerwca

okresie II wojny światowej (październik 1944 – 8/9 maja 1945 r.) i w pierwszych latach po jej zakończeniu. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 22.

⁸ Zob. Wolfgang Globisch. 2018. *Opolski męczennik ks. Georg Hertel, świadek wiary i miłości.* Opole: Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku.

⁹ Bolesław Dolata. 1974. *Wyzwolenie Polski 1944 – 1945. Działania wyzwolenicze Armii Radzieckiej i Ludowego Wojska Polskiego.* Warszawa: Wydawnictwo MON, 422.

¹⁰ Zygmunt Woźniczka. 2007. Skutki wkroczenia Armii Czerwonej i działalność NKWD w 1945 roku. W *Województwo śląskie 1945–1950. Zarys dziejów politycznych.* Red. Adam Dziurok, Ryszard Kaczmarek, 74–75. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

¹¹ Myszor. 2003. *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL.* T. 2, 144.

¹² Moll. 2019. *Zeugen für Christus*, 1018–1019; Mengel. 1986. *Das Schicksal der schlesischen Frauenklöster*, 161.

1960 r., przechowywaną w Archiwum Prowincji Niemieckiej, co jest faktem interesującym i niewątpliwie zasługuje na odrębną i pogłębioną analizę w przyszłości. Uwagę recenzenta zwróciła także jedna z pozycji bibliograficznych, na którą powołuje się autor: „*Męczeństwo siostry M. Paschalis Jahn i IX Towarzystek ze Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety...*”, s. 1–183” (s. 181)¹³. Przy takim zapisie nie jest jasne, czy jest to osobna pozycja pod redakcją ks. Józefa Patera, czy może tylko rozdział w publikacji.

Do literatury zebranej w bibliografii, jak na pracę niepodlegającą rygorowi naukowemu, trudno mieć zastrzeżenia. Autor korzysta z istotnych prac Johannes Kapsa oraz Karla Friedricha Graua¹⁴. Szczególniej uwadze polecić można trzytomowy zbiór dokumentacji, który ukazuje atmosferę panującą w śląskich miastach w trakcie wkraczania żołnierzy Armii Czerwonej, a także w okresie późniejszym (nie można przy tym zapomnieć o ich krytycznej analizie)¹⁵. Warto sięgnąć także po literaturę, która rzuca światło na losy opisywanych miejscowości w szerszym kontekście w okresie końca wojny. W przypadku Nysy (ściśle związanej z męczeństwem elżbietanek) dysponujemy ciekawą relacją Grety Hoffmann – pracownicy tamtejszego Archiwum Miejskiego¹⁶.

Drobne usterki, które rzuciły się w oczy recenzentowi, nie wpływają na końcową ocenę pracy. Publikacja jest godna uwagi, a w ocenie recenzenta jej wartość związana jest przede wszystkim z mocno widoczną warstwą moralizatorską i popularyzującą. Z uwagi na to można polecić pracę jako lekturę ukazującą sam fakt męczeństwa sióstr męczenniczek, skierowaną do szerokiego grona zainteresowanych. Poczynione w recenzji sugestie skierowane są głównie do dociekliwego czytelnika, który bardziej wnikliwie chciałby zgłębić temat prześladowań duchowieństwa i sióstr zakonnych na Śląsku w tragicznym 1945 r.

¹³ Józef Pater. 2011. *Męczeństwo siostry M. Paschalis Jahn i IX Towarzystek ze Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety*. Wrocław: Wydawnictwo Tum, 181.

¹⁴ Karl F. Grau. 1966. *Schlesisches Inferno. Kriegsverbrechen der Roten Armee beim Einbruch in Schlesien 1945. Eine Dokumentation*. Stuttgart: Seewald.

¹⁵ Theodor Schieder. 1953. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. T. 1. Cz. 1–2: *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich Oder-Neisse*. Bonn: Bundesministerium für Vertriebene. T. 1. Cz. 3: *Polnische Gesetze und Verordnungen 1944–1955*. Bonn: Bundesministerium für Vertriebene.

¹⁶ Grete Hoffmann. 2003. *Neisse, 14. Februar 1945. Tagebuch der Grete Hoffmann vom 14. Februar 1945 bis 9. Juli 1946*. Hildesheim: Neisser Kultur- und Heimatbund; Grete Hoffmann. 2004. *Neisse, 29. März 1944. Tagebuch der Grete Hoffmann vom 29. März 1944 bis 14. Februar 1945*. Hildesheim: Neisser Kultur- und Heimatbund.